

ОБГОВОРЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У листопаді 2002 року відбулося засідання секції “Проблеми етнічної та етнокультурної історії України” (керівник – д. іст. наук С. Сегеда, секретар – к. іст. наук В. Балущок) міжнародної наукової конференції “Україна на межі тисячоліть: етнос, нація, культура”. У її роботі взяло участь 27 наукових співробітників та аспірантів академічних інституцій і вищих навчальних закладів України та Російської Федерації, зокрема Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Інституту археології НАН України, Центру українознавства та історичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Музею народної архітектури та побуту України, Національного музею Тараса Шевченка Московського психолого-педагогічного університету, Ніжинського державного педагогічного університету ім. М. Гоголя та Кіровоградського інституту регіонального управління та економіки. Було виголошено 11 доповідей і повідомлень.

Загальну увагу привернула доповідь відомого фахівця-археолога, доктора історичних наук, члена-кореспондента НАН України В. Барана “Археологічні джерела до вивчення та реконструкції етнокультурних процесів на території України в I тис. н. е.”. Автор наголосив на необхідності міждисциплінарного підходу до висвітлення проблем етногенезу та етнічної історії з урахуванням широкого комплексу джерел. Наведені ним приклади переконливо свідчать, що порушення цього принципу неминуче веде до зниження загального рівня досліджень, пов’язаних з даною проблематикою. Значна частина доповіді В. Барана присвячена новітнім результатам археологічних досліджень, які можуть внести певні корективи в гіпотези Л. Нідерле, М. Грушевського, Г. Ловм’янського щодо слов’янського етногенезу. Водночас доповідач застеріг від огульного заперечення поглядів цих визначних істориків-славістів у працях окремих сучасних авторів, які без належної аргументації пов’язують зародження слов’янських, включно українського, народів з віддаленими історичними епохами. В. Баран нагадав, що в етногенезі слов’ян простежується кілька етапів, а саме: загальноіндоевропейський, германо-балто-слов’янський, праслов’янський, загальнослов’янський, які передували виникненню сучасних слов’янських народів. Останнє не дає підстав для тверджень про зв’язок якоїсь однієї первісної археологічної культури з початком формування українського етносу.

Питанням походження слов’ян була присвячена також доповідь співробітника відділу “Український етнологічний центр” ІМФЕ НАН України доктора історичних наук С. Сегеди “Найдавніші витоки слов’янства в світлі даних антропології”. В ній зазначалось, що середньовічні слов’янські племена Центральної, Південної та Східної Європи мали багато спільних антропологічних рис, наявність яких вказує на правомірність пошуків прабатьківщини і “вихідного” морфологічного типу праслов’ян. На думку доповідача, палеоантропологічні дані свідчать про те, що найдавніші антропологічні витоки слов’янства пов’язані з широколицими носіями вісло-дніпровського блоку культур гребінцево-накольчастої кераміки неоліту, ареал яких охоплює південно-східну Польщу, Волинь, Полісся та Поділля. Для обґрунтування цієї тези С. Сегеда навів також дані археології, які, згідно з розробками Д. Телегіна, свідчать про безперервність етногенетичних процесів у цих регіонах від неолітичних часів і включно до третьої чверті I тис. н. е., коли тут сформувались ранньослов’янські археологічні культури типу Прага-Корчак-Пеньківка.

Тема доповіді співробітника Центру Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, кандидата історичних наук С. Кончі - “Венети/венеди повідомлень авторів римської доби: локалізація та етнокультурна ідентифікація”. Зазначалось, що, на думку переважної більшості сучасних фахівців, слов’яни вперше стають відомими під назвою “венети” (“венеди”), яких на підставі античних джерел I–III ст. н. е. (повідомлення Плінія, Тацита, Птолемея) здебільшого локалізують або у басейні Вісли, або у басейні Середнього і Верхнього Дніпра. Не погоджуючись із цим, доповідач обмежив ареал розселення венетів Галичиною і, можливо, Волинню, а також частиною балтійського узбережжя, східніше гирла Вісли. Він вважає, що обидва ці угруповання венетів/венедів, скоріш за все, не були слов’янами і лише пізніше – в III–V ст. н. е. – назва “венети” (венеди, венди, вінди) поширюється на слов’ян.

У доповіді співробітника відділу “Український етнологічний центр” ІМФЕ НАН України кандидата історичних наук В. Балущка “Роль степу в етнокультурній і етнічній історії українців”

йшлося про асиміляцію слов'янськими предками українців, а пізніше українцями степового, спочатку іранського, а потім тюркського населення. На його думку, це спричинило широкі запозичення у сфері господарства, матеріальної і духовної культури, соціальної організації, що сформували лісостепову спеціалізацію українського етносу. У процесі подальшої взаємодії українців зі степовиками ця спеціалізація дедалі більше набувала степового пристосування, що дало їм можливість, адаптувавшись до умов степу, заселити південні і південно-східні суто степові райони; передовим загоном тут виступило козацтво. Доповідач наголосив на тому, що саме козацький степовий етнокультурний комплекс великою мірою був покладений в основу відомої традиційно-побутової культури українців XIX – поч. XX ст., елементи якої, у свою чергу, ввійшли до складу символіки українського національного міфу.

Виступ докторантки кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету ім. Т. Шевченка кандидата історичних наук І. Пономарьової “Основні напрямки етногенетичних зв'язків маріупольських греків” був присвячений питанням етнічної історії грецької людності Приазов'я, що нині ділиться на дві великі групи: греків-румів, які розмовляють новогрецькою мовою, та греків-урумів, мова яких має тюркське походження. Наведені у доповіді дані свідчать про те, що мовні та етнографічні відмінності між цими групами склалися задовго до переселення греків на Маріупольщину, що мало місце в кінці XVII ст. На думку І. Пономарьової, для висвітлення цієї проблематики слід залучити не лише етнографічні матеріали, а й документи, що зберігаються в архівах Туреччини.

У доповіді співробітниці Інституту археології НАН України кандидата історичних наук В. Копусової “Віктор Петров. Трипільська культура в історії України” йшлося про внесок відомого українського вченого - історика, археолога, фольклориста, мовознавця - у вивчення Трипілля як джерела формування матеріальної та духовної культури українців. Доповідачка вказала на необхідність дбайливого ставлення до наукової спадщини В. Петрова, наголосивши, що запропоновані ним методи і підходи до висвітлення складних проблем історичного минулого України не втратили свого значення дотепер.

У повідомленні співробітниці Центру українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка О. Таран “Науково-організаційна діяльність Хведора Вовка в царині української антропології” висвітлено роль визначного вітчизняного етнолога в організації масових експедиційних обстежень українців на поч. XX ст. у Галичині, на Буковині, Закарпатті, Середній Наддніпрянщині, Волині та інших регіонах. Автор наголосила на тому, що ці експедиції стали справжньою школою для учнів Хв. Вовка – І. Раковського, З. Кузелі, С. Руденка, А. Носова та ін., які дістали змогу на практиці ознайомитися з методикою антропологічних досліджень.

Аспірантка Центру українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка О. Січова у своєму повідомленні “Національна політика Російської імперії у процесі заселення Північного Причорномор'я (XVIII ст.)” охарактеризувала процес колонізації степової зони України. Наведені доповідачкою дані свідчать про те, що спроби зашкодити заселенню причорноморських чорноземів українцями, до яких вдавався царський уряд, не мали успіху: наприкінці XVIII ст. вони склали понад дві третини людності цих теренів.

Аспірант ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України О. Скиба у своєму повідомленні “Дослідження етногенезу та ранніх вірувань східних слов'ян у працях польських вчених 70-90-х рр. XX ст.” спробував систематизувати погляди польських дослідників щодо ранніх етапів етнічної історії предків сучасних східнослов'янських народів. Автор коротко охарактеризував концепції В. Гензеля, К. Годловського, З. Голомба та інших фахівців.

У доповідях співробітника Національного музею Т. Шевченка М. Скиби “Історичні трансформації та культурні процеси в Україні XX ст. Наукова проблема. Питання дослідницьких акцентів” та викладача Кіровоградського інституту регіонального управління та економіки О. Федорова “Актуальні проблеми сучасної етнічної антропології” автори виклали власне бачення завдань етнологічної науки в Україні. На жаль, виступи цих доповідачів звелись до констатації загальновідомих положень, не викликавши особливого зацікавлення в учасників конференції.

Наприкінці засідання відбулася жвава дискусія, у якій взяли участь Л. Залізник, С. Сегеда, В. Балущок, Ю. Болтрик, В. Корпусова, С. Конча. Учасники дискусії зосередили увагу на висвітленні етногенетичної проблематики. Чимало зауважень було висловлено на адресу С. Кончі, який,

вдавшись до ревізії поглядів більшості своїх попередників щодо етнічної належності венедів/венетів, не запропонував чогось принципово нового у висвітленні даної проблематики. Зазначалось, що для аналізу писемних джерел, які стосуються ранніх періодів слов'янської історії, варто, принаймні, досконало володіти мовою їхніх оригіналів. У виступах під час дискусії наголошувалось на необхідності концентрації зусиль представників різних "етногенетичних" дисциплін - історії, археології, етнографії, антропології, історичного мовознавства тощо для висвітлення проблем етногенезу та етнічної історії українського народу. У резолюції, прийнятій в кінці засідання, було запропоновано провести семінар, присвячений засадничим принципам етногенетичних досліджень.

ІМФЕ